

TURKISTONDA OLIY INQILOBIY TRIBUNALLAR FAOLIYATIGA DOIR MULOHAZALAR

(Soyet hokimiyatining dastlabki yillari misolida)

*Rasulova Iroda Abduxoliqovna, Qarshi davlat universiteti
“O‘zbekiston tarixi” kafedrasida mustaqil tadqiqotchisi*

REMARKS ON THE ACTIVITIES OF THE HIGHEST REVOLUTIONARY TRIBUNALS IN TURKESTAN

(On the example of the early years of soviet authority)

*Rasulova Iroda Abdukholikovna, independent researcher at the
Department of “History of Uzbekistan” of Karshi State
University*

ЗАМЕЧАНИЯ О ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВЫСШИХ РЕВОЛЮЦИОННЫХ ТРИБУНАЛОВ В ТУРКЕСТАНЕ

(На примере первых лет советской власти)

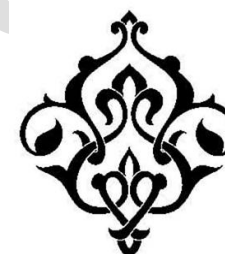
*Расулова Ирода Абдухоликовна, самостоятельный
исследователь кафедры “История Узбекистана”
Каршинского государственного университета*

<https://orcid.org/0000-0002-2984-7155>

e-mail:

irasulova778@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada muallif Oliy Inqilobiy tribunal ish yuritish qoidalari, xalq sudlari, viloyat Inqilobiy tribunallari va uning joylardagi bo‘limlari tomonidan olib borilgan ishlari, oliy tribunaltarkibi va shu bilan bog‘liq ma‘lumotlarni xolisona ilmiy adabiyotlar, davriy nashrlar va arxiv materiallari asosida to‘laqonli dalillagan hamda ilmiy tahlil etgan.

Kalit so‘zlar: Oliy Inqilobiy tribunal, kollegiya raislari, jinoyatchilik statistikasi, sovet rahbariyati, mahalliy aholi, qonuniylik asosi, hibsga olinganlar, ozod qilish huquqi, ish yuritish qoidalari.

Abstract: In this article, the author has fully substantiated and scientifically analyzed the rules of procedure of the Supreme “revolutionary” tribunal, the work carried out by people’s courts, regional “revolutionary” tribunals and their local branches, the composition of the supreme tribunal, and related information based on objective scientific literature, periodicals, and archival materials.

Keywords: Supreme Revolutionary Tribunal, chairmen of the board, crime statistics, Soviet leadership, local population, basis of legality, detainees, right to release, rules of procedure.

Аннотация: В данной статье автором на основе объективной научной литературы, периодических изданий и архивных материалов полностью обоснованы и научно проанализированы регламент Верховного Револуционного трибунала, деятельность народных судов, региональных Револуционных трибуналов и их местных отделений, состав Верховного трибунала и сопутствующие сведения.

Ключевые слова: Верховный Револуционный Трибунал, председатели коллегии, статистика преступлений, советское руководство, местное население, основы законности, арестованные, право на освобождение, регламент.

Kirish (Introduction). Oliy Inqilobiy tribunal yig'ilishlari doim yopiq holda olib borilgan. Oliy Inqilobiy tribunal rais va ikkita o'rinbosar, oltitadan kam bo'lmagan a'zolar hamda ikkita kotibdan iborat tarkibda Turkiston MIK tomonidan taqdim etilgan shaxslardan iborat tarkibda faoliyat yuritadi deb nizomda uqtiriladi. Nizomga ko'ra oliy Inqilobiy tribunal qoshida ayblanuvchilar huquqini himoya qiluvchi guruh Turkiston MIK tavsiyasiga ko'ra rais va ikkitadan kam bo'lmagan a'zolaridan iborat bo'lgan. Nizomda ta'kidlanishicha oliy Inqilobiy tribunal sudida ko'rib chiqiladigan ishlar quyidagicha qilib belgilangan:

a) barcha siyosiy va hukumat lavozimidagi jinoyatchiliklarni, jumladan Turkiston MIK a'zolari, Xalq komissariati xodimlari, Respublika harbiy-inqilobiy komitet a'zolari, Xalq sudi a'zolari, Tribunal va uning jinoyat qidiruv komissiyasi a'zolari va Oblispolkom xodimlari sodir etgan jinoyatlarni ko'rib chiqadi;

b) barcha yuqoridagi holatdagi ishlar oliy Inqilobiy tribunalga ko'rib chiqish uchun xalq sudlari, viloyat Inqilobiy tribunallari va uning joylardagi bo'limlari tomonidan Turkiston MIK, Xalq Komissariatlari hamda Adliya Komissariati qarori asosida taqdim etiladi;

v) viloyat Inqilobiy tribunali va uning joylardagi bo'limlari chiqargan hukmdan norozilik shikoyat arizalarini ko'rib chiqadi;

g) Inqilobiy tribunallarga tegishli alohida shikoyatlarni ham ko'rib chiqadi;

d) Oliy Inqilobiy tribunal a'zolari haq-huquqlariga tegishli barcha masalalarni ko'rib chiqish;

1) Turkiston FKsining tergov materiallarini ko'rib chiqish va bekor qilish. 2) Qamoq joylariga borish, qamoqqa olish holatlarini qonuniyligini tekshirish, noqonuniy hibsga olinganlarni ozod qilish, ikki hafta ichida jinoyati isbotlanmagan shaxslarni qamoqdan ozod qilish huquqlari berilgan edi[9].

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Inqilobiy tribunallar kabi qatag'on siyosatining ijrochi organlari – tashkilotlari tarixiga doir sovet davrida nashr etilgan asarlar[1:182] kommunistik andozalarda yozilgan bo'lib, ushbu organlarning yerli xalq vakillariga nisbatan qo'llagan qatag'on siyosati, jazo va ta'qiblari umuman yoritilmadi. Aksincha, sovet hokimiyatining qadr-qimmatini sharaflandi,

madhiyalar bitildi. Bu tashkilotlarni sovet hokimiyatini Turkistonda mustahkamlovchi, eziluvchi sinflarni ezuvchi sinflardan himoyalovchi idoralar sifatida ko'rsatildi.

Oliy Inqilobiy tribunal ish yuritish qoidalari Turkiston MIK 1918-yil 13-dekabrda Inqilobiy tribunallar faoliyatini tashkil etish to'g'risidagi nizomi va unga kiritilgan quyidagi o'zgarishlar asosida tashkil etiladi.

Oliy Inqilobiy tribunal sud yig'ilishida kamida 5 a'zo qatnashishi va ulardan biri raislik qilishi, kotibi bo'lishi lozim bo'lgan. Oliy Inqilobiy tribunal sud yig'ilishi ochiq bo'lishi yoki oliy Inqilobiy tribunal qaroriga muvofiq yopiq bo'lishi mumkinligini uqtiriladi. Oliy Inqilobiy tribunal boshqaruv kengashi yig'ilishi kamida 3 a'zo yig'ilganda va ulardan biri rais bo'lganda bo'lib o'tadi. Oliy Inqilobiy tribunal boshqaruv kengashi yig'ilishi doim yopiq holda bo'lib o'tadi. Oliy Inqilobiy tribunal sud yig'ilishi jinoiy qidiruv ishlar oxiriga yetgandan so'ng 48 soat ichida bo'lib o'tishi lozim. Favqulodda hollarda kechroqqa qoldiriladi[6].

Natijalar va muhokama (Results and Discussions). Oliy Inqilobiy tribunal qaror va hukmlar qat'iy bo'lib hech kimga uni muhokama qilish va shikoyat qilish huquqiga ega emas. Oliy Inqilobiy tribunal qaror va hukmlarining ijrosi Turkiston MIK nashri "Izvestiya" gazetasida nashr qilib boriladi[2:1-2].

Oliy Inqilobiy tribunal 1922-yil 11-noyabrda qadar faoliyat ko'rsatib keldi. Bu vaqtda Turkiston Respublikasida ikkita mustaqil tribunal faoliyat yuritgan. Biri Turkiston MIK qoshidagi oliy tribunalbirinchi darajali sudlov organi sifatida. Ikkinchisi kassatsiya (shikoyat) tribunali, bu ham Turkiston MIK qoshida faoliyat yuritgan. Har ikkala tribunallar ham 1921-yil 18-apreldagi Turkiston MIK tomonidan tasdiqlangan Inqilobiy tribunallar haqidagi asosiy nizomga muvofiq ish yuritardi[8].

1921-yil 18-apreldagi Turkiston MIK Inqilobiy tribunallar haqidagi nizomiga 1922-yil 20-aprelda Turkiston MIK o'zgartirishlar kiritdi. Turkiston MIKning № 134-sonli qaroriga muvofiq Oliy tribunal Butun Turkiston bo'yicha yagona oliy jazo tayinlovchi va shikoyatlarni tinglovchi organga aylandi. Viloyat tribunallari va sud idoralari to'lasincha Oliy tribunalga bo'ysinishi hamda hisob berishi uqtirib o'tildi. Oliy tribunal tarkibi quyidagicha tashkillandi: a) Plenum (Oliy tribunal

raislarining birlashgan kollegiya yig'ilishi) b) Oliy tribunal kollegiyasi: kassatsiya va sud. Plenum rais va uning a'zolari – kollegiya raislaridan (sud va kassatsiyasi) tarkib topadi hamda unga inqilobiy harbiy tribunal va Inqilobiy tribunal raislari kiradi. Shunday qilib Turkiston Respublikasi hududida kelishilgan holda sudlov siyosati yuritiladi deb uqtiradi[5].

Turkiston MIKning ushbu chiqargan qaroriga muvofiq Oliy tribunal va kassatsion tribunallarga birinchi sudlov idorasi sifatida cheklanmagan hokimiyatni berib qo'yimoqda. O'tgan qisqa davrda oliy Inqilobiy tribunal 1922-yil oktyabriga qadar sovet hokimiyatiga qarshi deb topilgan 8 ta ishni ko'rib chiqib unda 134 kishini aybladi. Shulardan 31 kishiga oliy jazo hukmi chiqarildi. 103 kishiga esa turli muddatdagi qamoq hukmi e'lon qilindi[3:40]. Bulardan aksilinqilobiy harakat qatnashchisi deb topilgan Sadridin Xo'jayev va uning sheriklari Toshkentning Eski shahrida sud qilindi. Oliy Inqilobiy tribunalning oktyabr oyida Farg'ona viloyatida bo'lib o'tgan ko'chma yig'ilishida ko'plab kishilar ustidan jinoiy ish qo'zg'atilib va turli muddatga qamoq hukmi chiqarildi. Jumladan Farg'ona vodiysidagi qurolli qarshilik harakatining ilhomchisi hamda rahnamosi deb topilgan Turdi Xo'jayevni oliy jazo – otuvga hukm qilindi[4:14].

Turkiston MIK qoshida shikoyat (kassatsiya) tribunali ham faoliyat yuritgan. Kassatsiya tribunali faoliyati, ya'ni, viloyat tribunallari hukmlaridan norozi bo'lib shikoyat bergan shikoyat arizalarini ko'rib chiqish, Inqilobiy tribunallarning barcha hukmlarini nazorat qilib borish, ular chiqargan hukmlaridan bir nusxadan kassatsion tribunalgacha topshirilish, Turkiston MIK Tribunallar tomonidan hukm qilinganlar tomonidan avf so'rab murojaat qilganlarga xulosa berish, tribunallar faoliyatini taftish qilish, tribunallar faoliyatida bir xillikka erishish borasida yo'l-yo'riq va ko'rsatmalar berib borish, viloyat tribunallari faoliyati yuzasidan hisobotlarni jamlash, jinoyatchilik statistikasi ma'lumotlarini yig'ib borishdan iborat bo'lgan[7].

1922-yil 1-noyabrga qadar oliy Inqilobiy tribunal sudi tomonidan 26 ishda 146 kishi javobgarlikka tortilib sud qilingan, shundan 33 kishi oqlangan, 112 kishiga esa jazo tayinlangan. Jazo tayinlanganlardan 10 tasi shartli jazoga tortilgan, 1 kishi og'ir mehnat sharoitida mehnat qilish uchun 1 yilga ozodlikdan mahrum qilingan, 62 kishi turli muddatga (6 oydan 10 yilgacha) ozodlikdan

mahrum etilgan, 29 kishiga oliy jazo – otuv hukmi chiqarilgan, 10 kishi boshqa turdagi jazo, jumladan mol-mulki musodara qilinib turli joylarga ko'chirilgan. Hukm qilinganlarning 53 tasi ishchi va hunarmand, 35 kishi dehqon, 20 kishi ziyoli, 4 kishi sudxo'rlik evaziga kun ko'ruvchilar toifasiga mansub bo'lgan. Jazoga tortilgan 12 kishi kommunistik partiya a'zosi, qolgan 100 kishi hech qanday partiyaga a'zo emas edi[3:41-42].

Jazoga tortilgan kishilardan 30 kishiga aksilinqilobiy chiqishlar, qurolli qarshilik harakatida qatnashgani, aksilinqilobiy harakat qatnashchilari sifatida, 22 kishi aksilinqilobiy tashviqot va sovet hokimiyati siyosatini omma orasida tanqid qilgani uchun, 2 kishi xiyonat va sotqinlikda ayblanib, 1 kishi ishchilar orasida sovet hokimiyatini tanqid qilgani uchun, 2 kishi olib sotarligi uchun, davlat majburiyatlarini bajarmaganligi, bo'yin tovlagani uchun 475 kishi, qurolli qarshilik harakati qatnashchilariga yordam berganligi uchun 64 kishiga, 12 kishiga harbiy qoidalarini buzganligi uchun, sovet hokimiyatining, hukumat organlarining topshiriqlarini bajarmaslikka chaqirgani uchun 63 kishiga, 55 kishiga davlat mulkini talon-taroj qilgani uchun, xizmat lavozimi va topshiriqlarni bajarishdan bo'yin tovlagani uchun 19 kishiga, tuzumga qarshi siyosiy guruhlar va qurolli qarshilik harakatlarida qatnashgani uchun 27 kishi, 207 kishi esa boshqa turdagi jinoyatlarni sodir etganlikda ayblanib turli jazo muddatlari tayinlangan hukmlar chiqarilgan[3:42].

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations). Xullas, sovet rahbariyatining har qanday vaziyatda ham, ming-minglab qurbonlar evaziga bo'lsa ham o'rnatilgan hokimiyatni targ'ib etish, mustahkamlash va rivojlantirish siyosati puxta o'ylanib, izchillik bilan amalga oshirib borilgan. Mahalliy aholi orasidagi davlat va jamoat arboblari, ziyolilar va ulamolar, partiya va tashkilotlar vakillari, sobiq va faoliyatdagi harbiylar, xizmatchilar, ishchilar, hunarmand-kosiblar, bir so'z bilan aytganda – milliy o'zligini anglagan hamda sog'lom fikrlovchi barcha aholi millati, diniy e'tiqodidan va kelib chiqishidan qat'i nazar sovet hokimiyatining jazoni ta'minlovchi idoralari tomonidan ta'qib ostiga olindi hamda turli jazolarga tortildi. Bunda Inqilobiy tribunallar jazoni ta'yin etuvchi idora sifatida faol bo'ldi.

Covet hokimiyatining qatag'on siyosatini ijrochi organlarining Inqilobiy tribunallar ("Revolyutsion tribunallar") yerli xalqning tuzimga qarshi bo'lgan, o'z haq-huquqlarini talab qilgan vakillariga nisbatan "millatchi", "aksilinqilobchi", "xalq dushmani" kabi tamg'alar ostidagi ayblovlar ostida ularga turli jazo choralari tayinlar edi. Bu organ tomonidan ham tuzumga qarshi bo'lgan aholi vakillariga, muxolifat harakati qatnashchilariga nisbatan ma'muriy yo'l bilan ruhiy azob, bosim o'tkazildi, ozodlikdan mahrum etildi, jismonan yo'q qilindi, siyosiy qatag'on choralari qo'llanildi.

Adabiyotlar ro'yxati (References):

1. Иккоников С. Организация и деятельность РКИ в 1920-1925 гг. –Москва, 1960.; Джалилов Т. На страже народных интересов. Из истории борьбы советской милиции за укрепление власти, Советов в Туркестане в период 1918-1924 гг. –Ташкент, 1963.; Милштейн Н.Я. Из истории Туркестанской ЧК. –Ташкент: Наука, 1965. – С.38; Арипов Р., Милштейн Р. Из истории органов Госбезопасности Узбекистана (Документальные очерки истории 1917-1930 гг). –Ташкент: Узбекистан, 1967.– С.182.;

Иккоников С. Создание и деятельность объединенных органов СКК-РКИ в 1923-1934 гг. –Москва, 1971.; Атаджанов А. Организация и деятельность РКИ в Туркестане. –Ташкент, 1972.

2. O'z MA R-344-fond, 1-ro'yxat, 16-ish, 1-2-varaq orqasi.

3. O'z MA R-344-fond, 1-ro'yxat, 70-ish, 40-varaq orqasi.

4. O'z MA R-344-fond, 1-ro'yxat, 43-ish, 14-varaq.

5. Tarix shohidligi va saboqlari. Chorizm va sovet mustamlakachiligi davrida O'zbekiston milliy boyliklarining o'zlashtirilishi. (D.Alimova tahriri ostida). –Toshkent: Sharq 2001. –B. 57.

6. Городецкий Е.Н. Рождение советского государства 1917-1918. М., 1987. –Б. 204.

7. Литвин А. Красный и белый террор в России 1918-1922гг. (Совершенно секретно) М.: Яуза, ЭКСМО 2004.–С.57.

8. Портонов В.П., Славин М.М. Становление правосудия Советской России (1917-1922гг.) М., 1990. –С.119-120.

9. Скоркин К.В. На страже завоеваний Революции. Справочник. Местные органы НКВД-ГПУ-ГПУ РСФСР 1917-1923. –Москва: ВивидАрт, 2010. –С. 407-408.

